

ԻՄԵՍՏԵՍԻՐԱԿԱՆ

ԿՐՕՆՔ ԵՒ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

Երևոյթներու դիմաց մարդկութիւնը կը հարցնէ «ի՞նչ», «ի՞նչո՞ւ», «ի՞նչպէ՞ս» և ուրիշ կարգ մը հարցումներ, որոնց կը փորձէ պատասխանել՝ զգայարաններու և իմացականութեան ճամբով։ Մասնաւոր ժամանակաշրջանի և միջավայրի մը սահմանումներուն ենթակայ են որեւէ երևոյթի տանջութեամբ որեւէ հարցումի զոհացնող պատասխանները։ «Ինչպէ՞ս»-ով որակուած հարցումներ ընդհանրապէս իրենց պատասխանները կը փնտռեն գիտութեան — բնական, կենսաբանական, ընկերային — ճամբով։ «Ինչո՞ւ»-ներու պատասխանը կու գայ կրօնքով և աստուածաբանութեան միջոցաւ։ Զանազան երևոյթներ սահմանող, բացատրող և վերլուծող պատասխաններ ու եզրակացութիւններ բացարձակ և վերջնական արժէք չեն ներկայացներ անհրաժեշտաբար։ Կ'ընդունինք կամ կը մերժենք՝ զանոնք արժեւորելէ վերջ և ժամանակի ընթացքին մարդկութիւնը կը բարեկշիւէ, կը բարեկաւէ՛ զանոնք ու դարձեալ կ'արժեւորէ։ Կրօնք և գիտութիւն մրցակից, հակասական և ընդհարումներու ենթակայ երկու միջոցներ կը նկատուին՝ ճշմարտութիւն գտնելու, գիտնալու, հասկնալու և բացատրելու մէջ։ Աստուծոյ գոյութիւնն ու բնոյթը, Տիեզերքի սկիզբը, բնոյթը և վախճանը, կենդանի աշխարհին գոյութիւնը և կեանքի սկիզբն ու բնոյթը, մարդուն անձնաւորութեան ու բանականութեան բնոյթը, մարդկային ընկերութիւններու արժէքներն ու մշակոյթները մարդկային միտքը զբաղեցնող երևոյթներ ու հարցեր են։

Վերոյիշեալ երևոյթներու փոխ-յարաբերութիւնները առարկայ են մարդու հետաքրքրութեան, գտնելու մղումին, ճշգրիտ գիտարկութիւններու միջոցաւ տրամաբանական եզրակացութիւններու հասնելու հակումին։

ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

Անկենդան և կենդանի աշխարհի մասին ծանօթութեանց զանգուածն է գիտութիւնը։ Ուսողութիւնը գիտութեան հիմքը նկատուի։ Բնագիտութիւն, աստղաբանութիւն, աստղաբաշխութիւն և երկրաբանութիւն իրենց նւթ ունին անկենդան աշխարհը, մինչ բուսաբանութիւն, կենդանաբանութիւն, հոգեբանութիւն և ընկերաբանութիւն իրենց ճիւղաւորումներով՝ կ'ուսումնասիրեն կենդանի աշխարհը։ Գիտութիւն յղացքը սակայն կ'ընդգրկէ նաեւ ճշմարտութեան ի խնդիր գիտնականի կեցուածք և գիտական մեթոտ։ «Գիտութիւն» եզրը իր կարելի արդար սահմանումը կրնայ ունենալ գիտական մեթոտի տեսակէտէ գիտուած։ Գիտական խուզարկութիւն մը կը սկսի առեղծուածային հարցով մը։ Ստեղծագործ մտածողութեան և հանճարի ճամբով միայն կարելի է հարց մը նշմարել։ Գիտնականը հարց մը բանաձևելէ ետք այդ հարցը բացատրող տեսութիւն մը կ'առաջադրէ։ Տեսութեան մը յօրինումն ալ ստեղծագործ արարք մըն է, իմացականութեանէն յառաջ եկող։ Տեսութիւն մը հարցի մը լուծումը չէ՝ ան պարտի ենթարկելի ըլլալ քննութեան, որմէ ետք միայն առեալ տեսութեան ճշգրտութիւնը կամ ճշգրիտ չըլլալը հետաւոր կը դառնայ փաստել։

Լաւ տեսութիւն մը ընդհանրապէս նոր հարցերու ծագման շարժառիթ կ'ըլլայ։ Տեսութեան մը կը յաջորդէ տրամաբանական պարզում, իբր միջոց մակածական մեթոտը ունենալով։ Անհրաժեշտ է տեսութիւնը ենթարկել փորձառական քննութեան, զայն «իրողութեանց պատասխան»ին բերելու համար։

Տեսութիւն մը կը սահմանաւորէ փորձառական կերպը և փորձարկութիւնը քննութեան կ'ենթարկէ այդ տեսութիւնը։ Փորձարկութեան մը դրական արդիւնքները կը ստուգեն և ոչ թէ կը փաստեն քննութեան ենթարկուող տեսութիւնը, մինչ ժխտական արդիւնքները կը հերքեն զայն։ Այսպէս, տեսութիւններ կ'առաջնորդեն փորձառական քննութեանց, և փոխադարձաբար։ Ըստ գիտնականներու,

իրը մեթոս՝ «գիտութիւնը ամենէն կարեւոր և ստեղծագործ շարժումն է մարդկութեան պատմութեան մէջ»^(*)։ Իբր ծանօթութեան զանգուած՝ գիտութիւնը կը թափանցէ ստեղծագործութեան օրէնքներէն ներս, կը նկարագրէ և կը բացատրէ երևոյթներ, Գիտութեան միջոցաւ կարելի կ'ըլլայ երևոյթներու արդիւնքները նախատեսել, կանխել վտանգներ, իշխել միջավայրին — կենդանի և անկենդան — և զսպել անձը։ Գիտութիւնը ինքնին արժէքներով չ'զբաղիր, սակայն գիտական գործունէութիւնը անթակա է արժէքներու։

ԿՐՕՆԻՔ

Կրօնք բառին ստուգաբանութիւնը մութ է։

«Կարգ մը մարդիկ կիկերոսէն սկսեալ, [կրօնք] բառը կ'ուզեն կապակցել լատիններէն «religere»-ի, որուն հակադրութիւնն է «negligere»-ը, և այսպէս բառին իմաստը կը սահմանեն իբր շրջահայեաց հագողութիւն, երկիւղած յարգանք, հակադրուած՝ անտարբերութեան և անհոգութեան։ Աւելի նոր տեսակէտ մը [կրօնք] բառը կը կապէ լատիններէն «religare»-ի, որ կը նշանակէ արգելք, կաշկանդում։ Նման ստացումով կրօնք կը նշանակէ բացարձակ արգելք (taboo) կամ արգելադրում։ Հակադրական իմաստը կը պարունակէ «արգիլուածի, անտակիի, անհպելիի և անմատակիի գաղափարը»^(*)։

Կրօնք եզրին երկարժէն բնոյթը մատնանշած է William James իր «The Varieties of Religious Experience» գրքին մէջ հետեւեալ բառերով։ «Աստուած իրապէս գոյութիւն ունի՞։ Ինչպէ՞ս գոյութիւն ունի։ Ի՞նչ է Ան։ [Ասանք] շատ մը անտեղի հարցումներ են։ Ոչ թէ Աստուած, այլ կեանք, աւելի կեանք, աւելի մեծ, աւելի հարուստ, աւելի գոհացուցիչ կեանք նպատակն է կրօնքին»։ Ուրիշ տեղ մը կը շարունակէ։ «Տարբեր կրօնքներու իրարու դէմ մտքանշող աստուածները և բանա-

ձեւերը իրականութեան մէջ զիրար կը չէզոքացնեն, բայց սրու միակերպ արտայայտութիւն մը կայ, որուն մէջ ամէն կրօնք կը թափ միանալ։ Երկու մասէ կը բաղկանայ այդ. խոսովք մը, և այդ խոսովքին լուծումը։ Լուծումը սխալէն ազատած ըլլալու զգացումն է, փրկութիւնը այն զգայնութիւնէն՝ թէ մեր շուրջը սխալ բան մը առկայ է»։ Ըստ Ֆրէյդի, կրօնական գաղափարներ «ծնած են մարդուն և մարդկային ցեղին անօգնական մտնկութիւնը տանելի դարձնելու կարիքէ մը»։

«Կրօնքը տեսիլքն է բանի մը՝ որ անդին է, ետեւ և մէջը անմիջական իրերու առժամեայ հոսանքին։ Իրական բան մը, որ կը սպասէ իրականանալու։ Տեւաւոր կարելիութիւն մը և սակայն ներկայ իրողութեանց մեծագոյնը։ Բան մը որ իմաստ կու տայ բոլոր անցնող բաներու և որ կը խուսափի ըմբռնումէ։ Բան մը որուն տիրացումը վերջնական բարին է և և որ սակայն հասողութիւնէ անդին կը գտնուի։ Բան մը որ բարձրագոյն իտէալն ու միաժամանակ անյոյս փնտառութիւնն է»^(*)։

Ըստ Ուրիշ մտածողի մը, «գաւառութիւնէ և գաղափարախօսութիւնէ աւելի բան մըն է կրօնքը և կարելի չէ գոյն իրական կեանքէն անջատ ըմբռնել։ Ան երեւան կու գայ այնպիսի պահերու՝ երբ մարդու հոգին ցնցուած է բոլոր նշանակութիւններու իմաստին և իր գոյութեան իսկ հետ ամբողջարկուած գերագոյն յանձնառութեան մասին կատարեալ մատնագութեամբ մը։ պահերու՝ երբ նախընթաց ամէն եզրակացութիւններ, կեանքը խեղդող ամէն մանրութիւնը կ'առկախուին և հոգին յաւիտեանական ճշմարտութեան նշանի մը կը ծարաւի։ պահերու՝ երբ հոգին կ'ընդունարէ անթանգելիօրէն յանկարծական վաղանցիկօրէն յարատեին հետ»։

Դատողական իմաստափութեան համաձայն, կրօնքի բնոյթը կարելի է հասկընալ՝ սահմանելով կրօնքին դերը։ Կրօնքը անհրաժեշտ է հասկնալ ու գտնել՝ որպէս

(*) Harold A. Basilius, «Religion and Theology in a Theory of the Cultural Sciences» in Contemporary Problems in Religion, H. A. Basilius, ed. Detroit, Wayne Univ. Press, 1956, p. 99 - 100.

(*) Alfred N. Whitehead, «Science and the Modern World». New York, The New American Library, 1925, p. 191.

չափանիշ ունենալով մարդկային կեանքին վրայ անոր ձգած ազդեցութիւնը: Պէտք է քննել կրօնքին աղերսը մարդուն իմացականութեան և «իմացականութենէն անդին» հաւատքի, զգացումի, ենթագիտակցութեան, բնագոյի ու կամքի հետ» (*):

Կրօնքի կեդրոնական և յատկանշական գաղափարը Աստուծոյ ըմբռնումն է: Դարեւու մէջէն այս ըմբռնումը ենթակայ եղած է եղափոխութեան և յանգած՝ հագեղան միաստուածութեան գաղափարին: Աստուծոյ ըմբռնումին բարեշնչումը ունեցած է երեք կարեւոր փուլեր, որոնց մէջ Աստուած յարաբերուած է բնութեան, ընկերութեան և բարոյականի գաղափարներուն հետ:

Կրօնքի բազմաթիւ սահմանումները կը ներկայացնեն կրօնքը իբր զաւանութիւն և վարդապետութիւն, իբր հաւատք կամ անհատական փորձառութիւն և իբր վարք կամ ապրելակերպ:

Կրօնական և աստուածաբանական բանաձևերու արժեւորման մեթոտները և չափանիշերը հետեւեալներն են. — (**):

1) Հեղինակութիւն. — Կրօնական բանաձևեր կրնանք ընդունիլ երբ անոնք կը համակերպին հեղինակութեան մը, օրինակ Աստուածաշունչը, եկեղեցւոյ մը առաջնորդները: Այս մեթոտին մաս կը կազմէ մարդուն կեցուածքը հեղինակութեան հանդէպ: Ոմանց համար հեղինակութիւնը բացարձակ արժէք ունի, իսկ ուրիշներ հարցաքննելէ վերջ միայն կ'ընդունին կամ կը մերժեն բանաձև մը:

2) Մասնատրիւն. — Ըստ որուն տրւեալ բանաձևեր փորձառութեան մը փորձաքարին կ'ենթարկուին: Կրօնական մտատեսութեան օրինակ մըն է միսթիքականութիւնը: Միսթիքը իր անմիջական ներհայեցողութիւնը և կրօնական բանաձևեր իրարու հետ կը բաղդատէ:

3) Բանապատեւրիւն. — Այս մեթոտին համաձայն բանաձևերու շարք մը կ'ենթարկուի յարակցութեան փորձաքարին,

պարզելու համար հակասութեանց բացակայութիւնը և միեւնոյն ատեն ստեղծելու բանաձևերու այդ շարքին մէջ իմաստ յարաբերութեան գոյութիւնը: Ըստ Hutchisonի, յարակցութեան փորձը ինքնին անբաւարար մեթոտ մըն է կրօնական բանաձևեր արժեւորելու:

4) Փորձառական Մեթոտ. — Առաջադրութիւններու և զգայական տուեալներու միջև համադասութիւն մը կը փնտռէ: Այս մեթոտի պարագային, տուեալներու զգայական բնոյթին անհրաժեշտութիւնը լուրջ հարց մըն է կրօնա-իմաստասիրական տեսակէտէ:

5) Գոյապատեւրական Մեթոտ. — Առաջադրութիւններ քննելու կերպ մըն է, որ չափանիշ ունի «գործօն» փորձառութեամբ մարդուն» հանդիպած իրողութեանց և այդ առաջադրութիւններուն համադասութիւնը: Իբր մեթոտ կը պարունակէ բանապատեւրական յարակցութեան փորձը, ինչպէս նաեւ փորձառական մեթոտի զգայական տուեալները: սակայն ան կ'ընդգրկէ մարդուն ամբողջ նստիւն և աշխարհի միջև առկայ բաղադրումն ու փորձառութիւնը:

ԿՐՈՆՔԻ ԵՒ ԳԻՏՈՒԹԵԱՆ ԸՆԴՀԱՆՐԱՊԵՐ

Պատմական (*)

Նախնական մարդը արդի իմաստով ոչ կրօնք և ոչ գիտութիւն ունէր, սակայն կ'ըսուի թէ տէրն էր կրօնական սովորութիւններու և համոզումներու: Հին Արեւելքի մէջ կային կրօնական դրութիւններ, որոնք կը բացատրէին Մարդը և Աշխարհը, այս երկուքին փոխ-յարաբերութիւնը, մարդուն ծագումը և ճակատագիրը: Այդ դրութիւնները կը պարունակէին թէ՛ կրօնք և թէ՛ գիտութիւն, սակայն կրօնքի և գիտութեան զատորոշումը անկարելի է:

Ն. Ք. 6րդ դարու Այոնեան Յոյներն էին գիտական ըմբռնումը յղացող (այսպէս սկզբնաւորելով գիտականին՝ կրօնականին զատորոշումը): Առաջին երկը որուն մէջ կրօնական և գիտական տեսակէտները յատկաօրէն զատորոշուած են՝

(*) William E. Hoeking, «The Meaning of God in Human Experiences». New Haven, Yale Univ. Press, 1912, p. 3.

(**) John A. Hutchison, «Faith, Reason and Existences». New York, Oxford Univ. Press, 1956, p. 30-32.

(*) Joseph Needham, Ed. «Science, Religion and Reality». London, The Sheldon Press, 1925.

Մեծն Հիբոֆորթի աշխատանքին արդիւնքն է, Սուրբ Հիւանդութեան (արդի իմաստով լուսնոտութեան) մասին գրուած Ն. Ք. 400 տկան թուականներուն:

4րդ դարու Յոյն իմաստասէրներ տիկզորքի առնչութեամբ կարգ մը տեսութիւններ առաջադրեցին: Ըստ Արիստոտէլի, մեծագոյնը 4րդ դարու այս խումբի փիլիսոփաներուն, նիւթը չէր ստեղծուած չին երբայական իմաստով: Այդ շրջանի կրօնական համոզումներուն դէմ էր առաջադրել թէ նիւթը անստեղծելի և անխորտակելի է:

«Յոյն ժողովրդական կրօնքը յարաբերաբար նախնական վիճակի մը մէջ ըլլալով, քուրմերու և իմաստասէրներու միջև քիչ անգամ յարաբերութիւն կար. իւրաքանչիւրը կը յառաջանար միւսէն անկախ: Դարուն իմաստասիրութիւնը իր մէջ ունէր կրօնական որոշ ակնարկութիւններ, և կը գոհացնէր փիլիսոփայութեան ուսանողներու կրօնական ձգտումները: Այսպէս, թէև հեթանոս աշխարհին մէջ կրօնքի և գիտութեան միջև բացայայտ ընդհարում չկար, այսուամենայնիւ ժողովրդական կրօնքը շարունակեց յարատեւօրէն ակնառնարուիլ իրապաշտ իմաստասիրութեան կողմէ:» (*)

Ն. Ք. 60 տկան թուականներուն, խորհողներ կը արամբարանէին որ եթէ նիւթը անստեղծելի և անքանդելի է, ապա ուրիմն ամէն բան կը գործէ «յաւիտենական նիւթին մէջ գոյութիւն ունեցող կանոններով»: Անոնք հարց կու տային. «Ի՞նչ կը մնայ մարդուն»: Այս հարցումին Ստոյկեանները և Եպիկուրեանները իրենց տարբեր պատասխանները գտան, որոնք այդ շրջանի «գիտական հաւաքաբանութեան թուլացումին» արտայայտութիւնները կը նկատուին:

«Գիտութիւնը՝ յառաջ բերած էր երկաթեայ, անջիղ, բռնակալ տիկզորք մը, որուն մէջ մարդ ինքզինք կաշկանդուած, բանտարկուած, նուաճուած կը զգար:

«Գիտութիւնը առաջնորդած էր զէպի

էական ա՛յն յոռեանսութիւնը, որ կը մթապնէ հետազոյ շրջաններու մտածողութիւնը: Այս յոռեանսութեան դէմ հակադրեցութիւնն էր որ մղեց հագեկան մեծ փոփոխութեանց, որոնց ընթացքին չին աշխարհը կործանեցաւ և ապաստան գտաւ Քրիստոսնէութեան մէջ:» (*)

150-200 Յ. Ք. Կալէն, իր «Մարդկային Մարմնի Մասերուն Գործածութեան Ծուրջ» երկին մէջ, մարդկային մարմնի գործարաններուն կազմութեան և անոնց պաշտօններու յարաբերութեան մէջ կատարելութիւն մը կը գտնէ ու Աստուծոյ գոյութիւնը կը հետեցնէ իւրաքանչիւր գործարանին՝ մասնաւոր գերի մը համար մտադրուած ըլլալու իր համոզումէն: Ասիկա հաճոյ թուեցաւ Քրիստոսնէական տեսակէտին: Կալէնի մասէն հաք, գիտութիւնը հազար տարիներու անգործութեան մը դատապարտուեցաւ:

Ժամանակի ընթացքին Արիստոտէլեան մտածողութեան տարրեր երեւան եկան և տիրական դարձան 13րդ դարու երկերուն մէջ, որոնց մեծագոյնը Թ. Ագուինացիի «Բովանդակութիւն Աստուածաբանութեան» գիրքն է:

«Ամբողջութեան մէջ առնուած, Քրիստոսնէութիւն առաւել Արիստոտէլականութիւն աւելի՛ շատ բան կը բացատրեն քան այս երկուքէն որեւէ մէկը: Այսուհանդերձ, Արիստոտէլեան իմաստասիրութեան մէջ տուած շատ մը խառնեցուցիչ տարրեր պիտի առաջնորդած ըլլային բացայայտ ընդհարման: Այսպէս էր օրինակ, Արիստոտէլեան հիմնական տեսակէտը նիւթին անքանդելիութեան և անստեղծելիութեան մասին, այն հետեւութեամբ՝ թէ նոյնինքն տիկզորքը անստեղծ է և ան-ժամանակ:

«Եթէ Արիստոտէլի բառերուն բուն իմաստը դէմ յանդիման բերուած ըլլար Աստուծոյ աշուհի խօսքերուն, արդիւնքը կրած պիտի ըլլար շատ լուրջ ընդհարում մը: Սակայն իրականութեան մէջ այս հակադրութիւնը զգուար թէ կարելի ըլլար ընել, Արիստոտէլի թարգմանութիւնները և մեկնութիւնները ուղղակի Յունորէնէն չէին, այլ՝ Արաբ կամ Երբա-

(*) Charles Singer, «Historical Relations in Religion and Science», in J. Needham Ed. Science, Religion and Reality, p. 103.

(*) Անդ, էջ 106:

յեցի մեկնաբաններու միջնորդութեամբ հկած»։^(*)

Արիստոտէլի մեկնաբաններէն ոմանք աշխարհի յաւիտեանութիւնը հաստատեցին, իսկ ուրիշներ՝ աշխարհի ստեղծուած ըլլալը։ Արիստոտէլի վարդապետութեան մեկնաբաններուն բանավեճը կրօնական և գիտական տեսակէտներու ընդհարումի արդիւնքը կը թուի ըլլալ։ Սակայն Բրանսլէնը տարբեր կարծիքներու բաղխումէն յառաջացած է։

13րդ և 16րդ դարերու միջև երկարող շրջանին, Հաւատաքննութիւնը (Inquisition) և Բարեկարգութիւնը (Reformation) վտանգաւոր նկատուած գիտական տեսակէտներ արգելադ և խափանող շարժումներ էին։

15րդ դարուն, Նիքոլա Գուզացի կարծիքով, ուսողութեան հետեւած հեղեցական մը, իր երկերուն մէջ կը յանդի այն եզրակացութեան՝ թէ փորձառութեան երկու կերպեր գոյութիւն ունին. «Արտաքին փորձառութիւն մը, ենթակայ՝ բնական օրէնքներու, որուն շուրջ կրնանք դատողութիւններ ընել, և ներքին փորձառութիւն մը, որ ոչ մէկ կապակցութիւն ունի նման օրէնքներու հետ և որ վեր է ու անդին դատողութիւնէն»։

Երկու երկեր երեան հկան 1543 ին. Կոպեռնիկոսի «On the Revolution of the Celestial Orbs»-ը և Վեզալիոսի «Fabric of the Human Body»-ն, որոնք Արիստոտէլի բնագիտական և կալէնի կողմախօսական տեսութիւնները հարուածեցին։ Եկեղեցին չընդունեց Կոպեռնիկոսի և Վեզալիոսի տեսութիւնները, սակայն չտրամեցաւ Արիստոտէլի և կալէնի վարկին հասած վնասէն։

17րդ դարը հարուստ է գիտնականներով և գիտական հնարքներով։ Գիտութեան հանդէպ կրօնքի քննադատական կեցուածքը՝ իր գաղաթնակէտին հասած է կալիլէոյի դատաստանով, դատապարտութեամբ և գիտութեան իր հրաժարումով (1633)։ (Նոյն թուականին Տէքսթ կը պատրաստուէր իր առաջին երկի հրատարակութեան՝ երբ լսեց կալիլէոյի դատա-

պարտութեան մասին և յառաձգեց իր ծրագրին գործադրութիւնը)։

Կալիլէո իր դատապարտութիւնէն ետք ծնրողրեց և «ընդունեց» թէ իր գիտական կեցուածքն ու գիտերը հերետիքսութիւններ էին, խստացաւ ապաշխարի և հրաժարիլ եկեղեցոյ դաւանանքին դէմ նկատուող մտածումներ սկսեցալէ։ Նոյն շրջանին կը պատկանի Բէլլիըր, մաթեմատիկոս և միսթիք, ըստ որուն գիտութիւնը Արարիչին մեծութեան յայտնութիւնը հողդ գործունէութիւն մըն է։ Իր աստղագիտական երկերէն մէկը կը վերջանայ ազօթքով մը, որուն յատկանշական տողերէն են. «Տես, տնաւասիկ հոս աւարտած եմ իմ կոչումիս վերաբերող երկ մը, օգնութեամբը այնքան իմացական կարողութեան՝ որքան որ դուն չհարհած ես ինծի»։

Վերածնունդէն մինչև 18րդ դար, հաւատքը բանարկելով կրօնքի և գիտութեան ընդհարումը լուծելու ջանք մը կար։ Անկէ ետք Տորսելինի հղափախութեան տեսութիւնը, հոգեբանութեան և կազմախօսութեան յարաբերութիւնը, ուսողութեան նոր դրութիւններ, բնագիտութեան և տարրաբանութեան ճամբով հկած նորութիւններ անկենդան և կենդանի աշխարհի մասին նոր տեսութիւններ և տարակարծութիւններ մէջտեղ բերին։

Ն. ԵԱՂԵԱՆ

(Ճառագանքի՝ 1)

(*) Անդ, էջ 115։